

نقطه نظر / سرمقاله

میراث ایران شناختی سرفراز

پيوستگي يا گسستگي فرايندهاي فرهنگي-اجتماعي فرهنگ و شهرآييني ايران و مردمان ايراني در گذر تاريخ هميشه از پرسمان‌هاي بنيادين و چالش‌هاي انديشگي انديشمندان ايران شناسي و شرق شناسي بوده است که هر يك با رهيافتي از گونه‌اي ديگر بدین پرسمان نگريسته و در کوشيده‌اند که پاسخي منطقي و مستند براي آن بجویند و بيايند؛ اما براي نمونه، اگر نگاهی به آثار ايران شناختي پيشگاماني چون ادوارد براون، تئودور نولدکه، برت فراگنر و حتی علامه قزويني داشته باشيم، ايران شناسي امروزه بيش از آن که جستارمايه‌اي تاريخي باشد، زبان شناختي و ادبي است! حال آن که، روش شناسي عالمانه ايران شناسي مي‌تواند و البته بايد هم، رهيافت‌هاي گوناگوني داشته باشد؛ و در اين عرصه، کارنامه نوآور شادروان «علي اکبر سرفراز» (۱۴۰۲-۱۳۰۵) در زمينه باستان شناسي ايران تاريخي نمود و بازتابي باستان شناختي است از پيوستگي هستي تاريخي ايران:

علي اکبر سرفراز با نام اصلي علي اکبر کارگر سرفراز، باستان شناس پيش کسوت ايراني، در بيستم بهمن ماه ۱۴۰۲ درگذشت. سال‌هاي ۱۳۴۰ تا ۱۳۸۰ سال‌هاي شکوفايي کارنامه سرفراز در کاوش‌هاي باستان شناختي و تدريس به شمار مي‌آيد که در وزارت فرهنگ و هنر، موزه ايران باستان و دانشگاه‌هاي تهران و تربيت مدرس و سرانجام، سازمان سمت و پژوهشکده نظر سپري گشت. بررسي کارنامه پر بار زندگي حرفه‌اي سرفراز نشان مي‌دهد ايدة ايران و پرسش از فرايندهاي تاريخي بازتاب یافته در دو هزاره از ميراث ايران، از ماد تا ايلخاني، درون مایه کاوش‌هاي باستان شناختي وي بوده است: کاوش يادمان‌هايي که هر يك، به گونه‌اي، نه تنها نام ايران و تاريخ سازان ايراني آن را بازتاب مي‌دهند، بلکه بر پيوستگي فرايندهاي تاريخي و اجتماعي فرهنگ و شهرآييني ايران و ايرانيان دلالت دارند: آتشکده نوشيجان تپه ملایر، کاخ کوروش هخامنشي در برازجان، آثار هخامنشي جزیره خارک خليج فارس، پرستشگاه مهري مسجد سلیمان، نقوش برجسته ساساني تنگ چوگان، پرستشگاه آناهيتاي بيشاپور، مسجد جمعه سلجوقي اردبيل، رصدخانه ايلخاني مراغه، ربع رشيدی و ارگ علي شاه در تبريز و البته آتشگاه آذرگشنسپ آذربادگان و ايوان ساساني خسرو که در روزگار ايلخاني چونان کاخ آباکان بازسازي شده بودند. به گفته خود شادروان سرفراز، ثمره هفت هزار روز کار و زندگي وي در بيابان، کاوش ۱۶ کاوشگاه از روزگار ماد تا ايلخاني، بررسي و معرفي ۳۲ محوطه باستانی و ثبت ۴۳۰ اثر تاريخي در فهرست آثار ملي ايران بوده است. با اين حال، بايد سرفراز را پيش گام باستان شناسي دوره ايلخاني ايران دانست (آجورلو، ۱۳۸۸): پژوهش‌هاي تاريخي دوره ايلخاني که عصر نوزايي فرهنگ ايراني است، هر چند در ايران با کارهاي نوآور استاداني چون شادروان منوچهر مرتضوي (۱۳۴۱، ۱۳۵۸)، چهره بنام دانشگاه آذربادگان (اکنون: تبريز) و اثر گرانسنگ «مسائل عصر ايلخانيان» وي بنیان نهاده شد، اما فضل تقدم باستان شناسي دوره ايلخاني بي گمان به سرفراز مي‌رسد که با کاوش تخت سلیمان (سرفراز و کياني، ۱۳۴۷) سرآغاز گرفت، با رصدخانه مراغه - با سفارش و سرمايه دانشگاه آذربادگان و همکاري شادروان پرويز و جاوند (۱۳۶۶) - ادامه يافت و پس از کاوش ايوان جنوبي ارگ علي شاه تبريز (Ayorloo & Mazhari, 2023)، سرانجام با ربع رشيدی (۱۳۵۸) به پايان رسيد؛ يعني چهار کاوشگاه کليدي از شش کاوشگاه کليدي دوره ايلخاني ايران که آثار دو برهه پرسش برانگيز از دگرگوني‌هاي فرهنگي-اجتماعي و سياسي ايران يعني عصر خواجه نصيرالدين و عصر خواجه رشيدالدين را دربرمي گيرند: دو سده‌اي که تبريز اينک پایتخت نوزايي فرهنگ و هنر و شهرآييني ايراني بود و ايران، پرسامدترين واژه متون تاريخي و ادبي اين دوران.

• آجورلو، بهرام. (۱۳۸۸). استاد علي اکبر سرفراز: پيشتاز پژوهش‌هاي عهد ايلخاني. منظر، ۱ (۱)، ۵۶-۵۷.
• سرفراز، علي اکبر و کياني، محمد يوسف. (۱۳۴۷). تخت سلیمان. انتشارات مؤسسه تاريخ و فرهنگ دانشگاه آذربادگان.
• مرتضوي، منوچهر. (۱۳۴۱). تحقيق درباره دوره ايلخانيان ايران. شفق.
• مرتضوي، منوچهر. (۱۳۵۸). مسائل عصر ايلخانيان. انتشارات بنياد موقوفات افشار.
• ورجاوند، پرويز. (۱۳۶۶). کاوش رصدخانه مراغه. انتشارات اميرکبير.

• Ajorloo, B. & Mazhari, R. (2023). A recreation of the Alishah Tabrizi mosque complex based on the archaeological excavations and the drawings in historical travel accounts. *Bagh-e Nazar*, 20 (126), 37-52. <https://doi.org/10.22034/BAGH.2023.374695.5299>

بهرام آجورلو

سردبير

ajorloo@tabriziau.ac.ir

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the author (s), with publication rights granted to the journal of art & civilization of the orient. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

نحوه ارجاع به اين مقاله

آجورلو، بهرام. (۱۴۰۳). ميراث ايران شناختي سرفراز. *مجله هنر و تمدن شرق*، ۱۲ (۴۴)، ۵.

DOI: 10.22034/JACO.2024.193262

URL: https://www.jaco-sj.com/article_198774.html

